

DITAME DA RAG SOBRE AS FORMAS GALEGAS DO APELIDO CASTELÁN *MARTÍNEZ*

I. Informe do Seminario de Onomástica

Pregúntase á Real Academia Galega sobre a correcta forma galega do apelido *Martínez*, un dos máis frecuentes en Galicia.

1. A forma *Martínez* ten uns 113.000 portadores repartidos por toda Galicia. Pero, aínda que esta forma *Martínez* (con ene intervocálico e coincidente co castelán) é a predominante, o testemuño de toda a documentación medieval e moderna ata o século XVII, polo menos, e o testemuño dos datos que aínda hoxe ofrecen a toponimia maior e a microtoponimia leva a afirmar que, con diversas grafías, a forma galega deste apelido é *Martiz* ou, en certas zonas de Galicia, *Martís*.

2. A primeira forma histórica galega é *Martiz* derivada de *Martiniz* con perda do ene intervocálico.

2.1. Esta forma xa aparece en documentos de Montederramo en 1193 en texto latino e despois en textos galegos desde o XIII, ó lado de *Martiiz* e variantes. Como xa no XIII empeza a desonorización das sonoras, podemos atopa-la grafía *Martís*, como en Montederramo en 1296. Por iso modernamente segue sendo usual pero non exclusiva en zonas de seseo a forma *Martís*.

2.2. O Censo do ano 2001 non recolle ningunha persoa de apelido *Martiz*, aínda que na toponimia esa forma resistiu a substitución polo castelán, na súa forma plural (*Martices*) como se ve no seguinte cadro.

Martices	Porqueira (Ourense)
Martices	Rairiz de Veiga (Ourense)
Martices, Os	Barreiros (Lugo)
Martices, Os	Cabana de Bergantiños (A Coruña)
Martices, Os	Cabanas (A Coruña)
Martices, Os	Cotobade (Pontevedra)
Martices, Os	Mesía (A Coruña)
Martices, Os	Monfero (A Coruña)
Martices, Os	Valdoviño (A Coruña)
Martices, Os	Vilagarcía de Arousa (Pontevedra)

Estes 10 *Martices*, en plural, presupoñen un base singular *Martiz* e significan “O lugar de onde son os que se apelidan Martiz”. Non é caso único, porque noutros lugares de Galicia a microtoponimia ofrécenos casos paralelos con outros apelidos: *Os Fernandes*, *Os Dices* (derivado de *Diz*), *Os Péreces* (de *Pérez*), *Os Mourices* (de *Mouriz*), *os Miraces* (de *Miraz*), *Os Mañás* (de *Mañá*) e posiblemente *Os Doces* (de *Doce*) e os *Paces* (de *Paz*). No caso de *Martices* todos eles foron formados sobre unha base *Martiz*.

Pero na microtoponimia, menos sometida á presión da oficialidade uniformadora, a presenza do apelido orixinal *Martiz* aínda é ben visible (cousa significativa, porque só se leva recollido un 30% do total). Os datos son moi significativos porque aínda aparece como apelido de *Riqui* (forma antiga de Ricardo), de *Xan*, de *Xana* e de *María*:

Leira de Martiz	San Sadurniño
Pomartiz	Samos
Riquimartiz	Porto do Son
Xamartiz	Mezquita (A)
Xana Martiz	Lobios
María Martiz	Monfero

Muíño de Martiz	Cangas
Os Peares de Xana Martiz	Lobios
A Tomada de Martiz	Ribadumia

E aparece mesmo un derivado feminino *Martiza*:

A Martiza	Santiso
A Martiza	San Sadurniño
As Martizas	Laracha (A)
As Martizas	Lama (A)
As Martizas	Ponteceso
As Martizas	Ramirás
Martizas	Sarria

E aparece un plural *Martices* referido a posesores homes ou mulleres:

Martices	Porqueira
Os Martices	Vilagarcía de Arousa
As de Martices	Lama (A)
As Martices	Pobra de Trives (A)
As Martices	Pobra de Trives (A)
As Martices	Pobra de Trives (A)
As Martices	Pobra de Trives (A)
Camiño das Martices	Parada de Sil
Cemiterio dos Martices	Barreiros
O Regado dos Martices	Somozas (As)
Os Agros dos Martices	Brión

2.3. A análise combinada da antroponimia e da toponimia comproba, como queda visto, a pervivencia actual da primeira forma histórica *Martíz*.

3. A segunda forma histórica é *Martís*, produto da desonorización das sonoras galegas documentada xa, como queda dito, en Montederramo en 1296. E na igrexa de San Domingos de Bonaval diante do altar da epístola hai unha lápida do século XV de *Maria Martís*.

3.1. Esta forma *Martís* si que presenta portadores no Censo de 2001: son 213 portadores, que se concentran na parte occidental da provincia coruñesa: A Pobra do Caramiñal con 121 e Ribeira con 49 son os concellos que máis portadores teñen, seguidos pola Baña (9), Boiro e Vigo (8) e A Coruña (7).

Apelido MARTÍS no Censo de 2001		
Pobra do Caramiñal, A	121	0.6049%
Ribeira	49	0.0924%
Baña, A	9	0.0897%
Negreira	3	0.0232%
Boiro	8	0.022%
Saviñao, O	1	0.01%
Cambre	2	0.0049%
Baiona	1	0.0045%
Culleredo	1	0.0021%
Oleiros	1	0.0018%
Vigo	8	0.0014%
Coruña, A	7	0.0014%
Santiago de Compostela	2	0.0011%

3.2. Esta forma *Martís* está ben presente na microtoponimia:

Martís	Moaña
Martís	Moaña

A Casa de Martís	Oza dos Ríos
A Casa de Martís	Arzúa
A Chousa do Martís	Pino (O)
A Chousa de Martís	Betanzos
A Chousa de Martís	Arzúa
A Chousa de Martís	Pino (O)
A Fonte Martís	Vedra
A Fonte Martís	Vedra
Cruz de Martís	Carnota
Hórreo de Martís	Ames
Muíño de Benito de Martís	Brión
Peramartís	Carnota
Trollo Martís	Ribeira

Tamén se documenta a forma plural *Martises*:

Os Martís	Ribadumia
Regato dos Martís	Toén
O Coitío de Martís	Aranga
Os Martises	Vigo
Muíño dos Martises	Val do Dubra

E igualmente un derivado feminino *Martisa*:

A Martisa	Arteixo
A Martisa	Val do Dubra
As Martisas	Cambados
O Agro da Martisa	Brión
Outeiro das Martisas	Moaña

4. O Censo do 2001 testemuña 1.002 portadores da forma *Martíns*.

4.1. Procedeuse, en consecuencia, a revisar a documentación histórica galega na procura desta forma *Martíns* e a conclusión é que os casos a debater son moi reducidos e, por parte, de interpretación paleográfica moi dubidosa: non hai nos documentos en galego ningún que, de forma indiscutible, se poida ler como *Martíns* e nos documentos en castelán os únicos que o parecen con toda probabilidade deben ser lidos como *Martines*.

4.2. Procedeuse tamén a unha análise demográfica da xeografía actual este apelido. E os datos resultantes son os seguintes: os concellos con máis de 10 portadores do apelido *Martíns* son estes:

Vigo	190	0.0326
Ourense	51	0.0234
Verín	48	0.1772
Coruña (A)	36	0.0074
Baiona	32	0.1442
Tui	31	0.0956
Guarda (A)	28	0.1384
Ponteareas	28	0.0689
Barco de Valdeorras (O)	27	0.1005
Porriño (O)	25	0.0761
Burela	19	0.1138
Santiago de Compostela	19	0.0103
Covelo	18	0.2417
Pontevedra	18	0.0116
Lugo	16	0.0088
Redondela	15	0.0256
Monforte de Lemos	12	0.0305
Carballeda de Valdeorras	11	0.2576
Mezquita (A)	10	0.3499
Tomiño	10	0.0437
Vilanova de Arousa	10	0.0481

4.2.1. Diante deste cadro impóñense tres observacións:

4.2.1.1. Aínda que este apelido *Martíns* está hoxe espallado por 147 concellos das catro provincias, a densidade, é dicir, a proporción entre o número de portadores e o número de habitantes do respectivo concello, concéntrase nos concellos do sur de Galicia.

4.2.1.2. Choca que esa terminación *-ns* (*Martíns*) se concentre en zonas de Galicia nas que a lingua non usa esa terminación (Ourense, Verín, O Barco de Valdeorras, Monforte, Carballeda de Valdeorras, A Mezquita pero tamén, en menor proporción, en Vilarinho de Conso, Verín, Lobios, A Gudiña, Entrimo e Ramirás.

4.2.1.3. Choca, en cambio, que onde debería ser nominal a terminación *-ns* (zona occidental da provincia da Coruña), o que existe é o apelido *Martís*. Algo raro hai aí.

A combinación destes tres datos leva a pensar que *Martíns* sexa apelido de cidadáns de orixe portuguesa ou lusófona censados xa en Galicia e explicaría tamén a excepción que representa o concello septentrional de Burela, pero onde é importante e ben coñecida a colonia de inmigrantes caboverdianos.

4.3. A demografía aínda achega un novo dato que parece confirmar definitivamente esta hipótese. A base de datos do Instituto Nacional de Estatística referida ao ano 2012, que inclúe o concello de nacemento (ou país no caso dos estranxeiros) proporciona estes datos:

ESTADÍSTICA DO APELIDO *MARTÍNS* EN GALICIA 2012

Nados en Galicia: 258 (29,86%)			
A Coruña	Lugo	Ourense	Pontevedra
23	17	34	184
Idade média en 2013			27,42 anos

Nados fóra de Galicia: 606 (70,13 %)		
España	Fóra de España	
15	591	
	Francia	9
	Portugal	437
	Suíza	4
	Angola	6
	Cabo Verde	11
	Brasil	111
	Outros	13
Idade média en 2013		
35,7 anos	41,2 anos	

4.3.1. Como se pode ver, o 70% dos *Martíns* que actualmente están censados en Galicia son persoas nadas no estranxeiro, maioritariamente en Portugal e Brasil pero tamén Angola e Cabo Verde.

4.3.2. A idade é tamén clarificadora: a idade media dos *Martíns* nados fóra de España é de 41 anos (dato que se pode cualificar de normal); mentres que a idade dos *Martíns* nados en Galicia é de 27 anos (dato que se pode cualificar de anómalo).

Se a idade media é normal nos *Martíns* nados en países lusófonos e non o é nos nados en Galicia, todo parece indicar que se trata de fillos de inmigrantes: é dicir, de persoas que traen de fóra ese apelido.

4.3.3. Un terceiro dato confirma esta sospeita: a estraña dispersión: se observámo-los maiores de 70 anos vemos unha persoa de 87 anos nada en Vimianzo; dúas persoas de 81 e 56 anos respectivamente nadas en Xove e en Caldas; 1 de 77 nada en Moaña; 4 de 72, 74, 75 e 76 nadas en Baiona; e 1 de 74 nada en Vigo. Non se percibe ningún núcleo orixinario. Todo parece indicar que, no caso de persoas maiores, trátase probablemente de fillos de inmigrantes portugueses que foron quedando de inmigracións portuguesas de principios do século XX: serradores portugueses para facer travesas para o ferrocarril e *calceteiros* para a pavimentación de rúas urbanas de toda Galicia (ben constatado, certamente en sitios distantes como Caldas de

Reis e Ribadeo). Anotamos tamén que nun estudo de apelidos portugueses entrados xa a principios da século XX na Terra de Soneira e Ribeira Baixa do Anllóns (Bergantiños) realizado por Braulio Astray Romero non figura o apelido *Martíns*.

4.4. É certo que hai algúns apelidos galegos rematados en *-íns* (*Cundins*, *Vilafíns*, *Aríns*) pero estes derivan de topónimos e non son patronímicos, como é o caso que nos ocupa.

5. Concluindo, a grafía propia moderna de acordo coa normativa debería ser *Martiz*. Por maioría este Seminario acorda admitir como consolidada a forma *Martís* (igual que temos *Pais* –forma occidental– ó lado de *Paz* ou *Páez*). Tamén por maioría acórdase excluí-la forma *Martíns*. Ó abeiro da lexislación vixente, parece que se debe actualiza-la grafía galega do apelido castelán *Martínez* en *Martiz* ou *Martís*.

Seminario de Onomástica da Real Academia Galega.
Santiago de Compostela a vinteún de marzo de dous mil catorce.

II. Extracto da acta do Plenario da RAG do 5 de xullo de 2014.

9.- Validación do informe elaborado polo Seminario de Onomástica sobre o apelido *Martínez* Preséntase o ditame elaborado polo Seminario de Onomástica verbo do apelido *Martínez*, no que se aceptan como correctas as formas *Martiz* e *Martís* e se considera inadmisíble a grafía *Martíns*. (ANEXO 2) Logo da intervención de varios membros do Pleno a favor de admitir a variante *Martíns*, o Secretario propón que se someta a votación a seguinte proposta: *Martiz*: forma recomendada *Martís* / *Martíns*: variantes aceptables Procédese á votación, co seguinte resultado: - 15 votos a favor desta proposta. - 2 votos a favor do ditame do Seminario de Onomástica emitidos por Ramón Lorenzo Vázquez e Xesús Ferro Ruibal, que piden conste o seu voto na acta. Á vista do resultado, queda aprobada a forma *Martiz* como recomendada, e *Martís* e *Martíns* como variantes aceptadas.

III. Ditame da Real Academia sobre o apelido *Martínez*.

Consúltase á Real Academia Galega sobre a correcta forma galega do apelido *Martínez*, un dos máis frecuentes en Galicia.

1. A forma *Martínez* ten uns 113.000 portadores repartidos por toda Galicia. Pero, aínda que esta forma *Martínez* (con [n] intervocálico e coincidente co castelán) é a predominante, o testemuño de toda a documentación medieval e moderna ata o século XVII, polo menos, e o testemuño dos datos que aínda hoxe ofrecen a toponimia maior e a microtoponimia leva a asegurar que, con diversas grafías, a forma galega propia e orixinal deste apelido é *Martiz* ou, en certas zonas de Galicia, *Martís*.

2. A primeira forma histórica galega é *Martiz* derivada de *Martiniz* con perda do ene intervocálico.

3. A segunda forma histórica é *Martís*, produto da desonorización das sonoras galegas, documentada xa no diplomatario de Montederramo en 1296. Igualmente, na igrexa de San Domingos de Bonaval diante do altar da epístola hai unha lápida do século XV de *María Martís*.

4. Doutra banda, o Censo do 2001 testemuña 1.002 portadores da forma *Martíns*. Ben que non existe a certeza de que esta forma sexa patrimonial en galego, tampouco existen argumentos definitivos para descartala como tal.

Tendo en conta o antedito, a Real Academia Galega acorda propoñer *Martiz* como grafía propia normalizada correspondente ao castelán *Martínez*. Así mesmo, acorda considerar como aceptables as variantes *Martís* e *Martíns* e en consecuencia, admitir a modificación rexistral do apelido *Martínez* como *Martiz*, *Martís* ou *Martíns*.